

A világítótoronyból Ninivébe látni

Kőbányai János interjúja Schöner Alfréddal,
a Rabbiképző–Zsidó Egyetem rektorával

Míg a magyar zsidó közéletben a fő téma a rendszerváltással felszínre került antiszemitizmus mértéke, a kirekesztő eszméket képviselők kapcsolódásai a politikai pártokhoz, avagy az anyagi és erkölcsi kárpótlás kérdése (ezek percléptékük miatt be sem szüremlenek lapunkba, csak Figyelő rovatunk bibliográfiai adataiban hagyhatnak nyomot), addig egy olyan valódi változás kísérletének lehetünk tanúi, amely mind az egyetemes magyar, mind a magyar zsidó életben fordulatot idézhet elő. A változás terepe: a kultúra, a szellem közege. Egy nép életében a legdőntőbb kérdés szellemének állaga és színvonala. Ezzel az alapigazsággal sajnos keveset törődünk a rendszerváltás mámorában, vagy sokkoló kiábrándultságában.

A 2000. év elején az Országos Rabbiképző Intézet Zsidó Egyetemmé (hivatalosan Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem, ORZSE) alakult. Ennél nagyobb esemény, kibívás nem történthetett a magyar Izraelben. Tucatnyi zsidó értelmiségi elhatározta, hogy megfelel a kor kibívásának, s keretet teremt egy olyan tartalomnak, amely még nincs kész, nem kristályosodott ki teljesen, de a magyar zsidó történelem valódi folytatásához elengedhetetlenül szükséges.

A hivatalosan vallási vezetőket, pedagógusokat képző intézmény eddig is döntő mértékben határozta meg a magyar neológ zsidóság szellemi karakterét. Itt alakult ki az a világnézet, tudományos és erkölcsi alapállás, kulturális elvárás, amely a magyar zsidóságnak több mint a felét

(a holokauszt után ittmaradtak szinte egészét) tudatosan vagy spontán módon áthatotta. Már a reformkorban felismerték ennek a szellemi központnak szükségességét, s az akkori zsidó élet leglényegesebb vitái ennek a szellemi irányító funkciónak a megalapítása és jellege körül zajlottak.

Most is az alapvető történelmi változásokat, a több nemzedék sorsát ilyen vagy olyan irányú súpárra döccentő lehetőségek korát éljük. Míg 150 évvel ezelőtt az volt a kérdés, hogy a több mint 2000 éves, az európaútól elzárva fejlődő zsidó kultúrát hogyan és milyen mértékben asszimiláljuk a XIX. század küszöbén megjelenő modernitáshoz, e folyamat során mennyit adjunk fel az integrálódás kedvéért, vagy mit és hogyan adaptáljunk, addig a holokauszt és az azt követő 40 sivatagi év után az a feladat, hogy a teljesen elpusztított, kiüresített hagyományt, zsidó azonosságot a birtokolt modern kultúra keretei közé visszahelyezzük, és azt a nem birtokolt zsidó tartalommal töltjük meg. A „bogyományszakadás után” heroikus lépéssel visszakössük magunkat ama több évezredek

Országos Rabbiképző Intézet
a Zsidó Tudományok
Egyeteme

Jewish Theological Seminary
of Hungary
University of Judaism

lánchba. A cél, a misszió – tíz év kapkodása, keresgélése után – világoosá vált. A még több kételyt felvető kérdés: meg lehet-e ezt csinálni? (Hogy meg kell-e, ez nem kérdéses.) A reformkorban az volt a dilemma, hogy a roppant zsidó tudás és szellemi kincs milyen formában jelenjék meg és intézményesüljön a modern gondolkodás és a modern állam keretei között. Azaz egy hatalmas tudás- és hagyományanyagot kellett áttekinthető és a modern élet követelményeinek megfelelő Prokrutész-ágyba szorítani.

Ma kereteink vannak, tartalom nélkül. S mint olyan tanárnak, aki egy leckével jár a tanítványok előtt, úgy kell a szinte semmiből zsidó tudást, zsidó értelmiséget teremteni. Elkeseredett és ugyanakkor heroikus kísérlet. Különösen akkor, amikor ez a törekvés megoasztott (hogy eufemisztikusan fejezzük ki magunkat) társadalmi elfogadottság és megítélés között kell hogy elérje célját. Hiszen a holokauszt nagy hagyományszakadását egyetlen hagyomány, a hagyomány elutasításának hagyománya élte túl. Míg a reformkorban a zsidóság átalakulását, a modernitásba tagozódását pozitívan elvárták, addig a holokauszt utáni magyar zsidó történelem folytatásának milyenségét illetően még csak diskurzus sem alakult ki.

Az ORZSE a történelmi nehézségek, sőt: kilátástalanság ellenére mégis megalakult, mégis csinálják. A Múlt és Jövő a tőle telhető maximális szolidaritással, s ha lehet, tettekkel is e kísérlet mellé áll. Ezt szolgálja az alábbi interjú. Eredetileg egy csoportkép-interjút terveztünk az alapítókkal – egy-egy terület gazdájával –, de az első beszélgetés hosszabbra-mélyebbre sikerült.

Az alaphangot megüjtöttük. A bemutatandó tudományterületen kívül megmutatjuk azt a negyven évet is, amelyet egyezsinű szüirkének vagy nemlétezőnek tudunk, noha bebábozódott, alvó életeket is hordozott, amelyek most keltek ki. Elképzeléseink szerint sorozatot indítunk el a Múlt és Jövőben, amelyben nemcsak portrékat mutatunk be, hanem az új, féltett intézmény megszületésének örömeit, problémáit is rögzítjük.

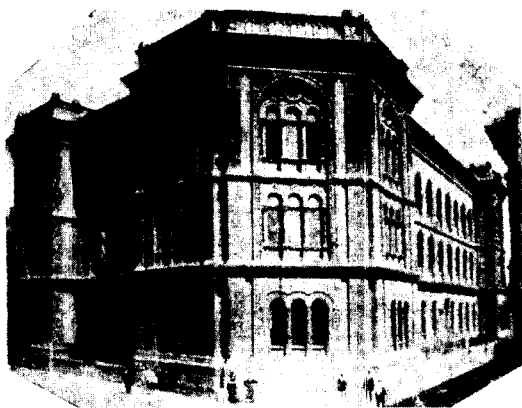
*

– Történelmi pillanat, a Zsidó Egyetem akkreditációja előtt állunk. Hány éves munka előzte meg?

– Százhusz.

– Kezdd is innen.

*– Százhusz év után eljutottunk a pontig, hogy új névvel és célkitűzésekkel vagy az eredeti célok újrafogalmazásával próbáljuk az intézet kapuit szélesebbre tárni a magyar zsidóság és a zsidó kultúra iránt érdeklődők előtt. 1877-ben avatták fel a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézetet. A történelmi háttérben ott húzódik az 1848-as magyar szabadságharc, amelyben az akkori magyarországi zsidó fiatalság – a ma divatos kifejezéssel – túlreprezentálta magát. Löw Lipót, a korszellemet leginkább beteljesítő, első magyar táborigaznok és katonatársai tevékenységét Haynau 1 200 000 koronás hadisarcral díjazta. Löw már 1844-ben, a *Pesti Hírlapban* javasolta egy „seminarium” alapítását. Miután az osztrák kormányzat elhatározta, hogy a hadisarcot a zsidó felsőoktatásra fordítja, nem volt egyértelmű, mi lesz e*

roppant összeg sorsa: Pozsony felé megy-e az ortodoxia központjába, és a Hatam Szofer hagyományain alapuló, konzervatív szellem megerősödését szolgálja, vagy a fővárosban, a neológia fellegvárában alakuló szellemi centrum létrehozását? Hiszen már a forradalom és szabadságharc előtt, a reformkorban folytak viták a reform- és az ortodox irányzat között.

Megfogalmazódtak olyan vélemények, miszerint létre kell hozni egy felsőfokú intézményt, amelyet a tradíció tisztelete hat át, de nem zárkózik be a szellemi gettóba, hanem kitarja a kapuit a modern tudományosság előtt. Olyan emberek kezébe szeretnék volna adni a zsidó nevelést, akik alapos bibliai és talmudikus, halahikus felkészültséggel rendelkeznek, de egyúttal világi műveltséggel is. Mert csak így válhatnak a zsidó és a magyar kultúra integráns részévé – ez a két fogalom a világlátásukban nem vált ketté.

1877-ben megszületett a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet, melyben 123. esztendeje folya-

matosan folyik a tanítás. A kontinuitást hangsúlyozni kell. Itt több mint százhusz éve állandóan, minden időszakban tanítottunk. A numerus clausustól a numerus nullusig, a háborús évek legkegyetlenebb időszakáig: a holokausztig, majd a felszabadulást követő újrakezdő három évig. 1948-tól a rendszerváltásig ez volt a magyarországi zsidóság egyedüli szellemi központja. Távoli világítótorony, amely valamikor hatalmas volt, és erőt adott. A történelem tengere ostromolja, a világítótorony megroppan, de a tetején a fény mindig sugárzik, változatlanul mutatva a helyes irányt. Az elmúlt ötven esztendőben már alapjaiban, szerkezetében is megrendült ez a fényforrás.

Öt nemzedék nőtt fel itt. Minden korszak egy-egy rektor nevéhez fűződik, akik meghatározták az intézet szellemi arculatát. Bloch Mózes hatvankét éves korában került az intézet élére – nem tudott magyarul, mégis vállalta az úttörő munkát. Három évtizedig volt a tanári kar évről évre megválasztott elnöke. A talmudi jog kutatása, a halaha, a responsumirodalom terén végzett alapvető kutatásokat. Az ő nevével fémjelzett periódus három géniusza: Kaufmann Dávid, Bacher Vilmos és Goldziher Ignác.

Kaufmann Dávid is Morvaországban született. A neve így került be a magyar művelődéstörténetbe, mint a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteményének alapítója. Műgyűjtő, könyvgyűjtő, kiváló tudós a vallásfilozófia és a zsidó történelem terén. Bacher Vilmost, Bloch halála után választották meg második elnökké, majd igazgatóvá. A magyarországi zsidó kultúrának, az aggádatörténetnek, a héber nyelvtudománynak, a vallásbölcseletnek és a keleti stúdiumoknak nemzetközi hírű tudósa. Goldziher Ignác neve önmagáért beszél. Világhírű orientalista, a Rabbiképzőben a vallásbölcselet tanára. Bibliográfiája több mint 580 címszót tartalmaz. Blau Lajos – a harmadik periódus rektora – enciklopédikus felkészültségű, zseniális talmudista, írásmagyarász, folklorista, nyelvész és irodalomtörténész. Gutmann Mihály, a negyedik rektor tudását Bloch Mózeséhez mérték. Tevékenysége idején a talmudtudomány valódi reneszánszát élte. A második világháború előtti nemzedékből ki kell még emelni Heller Bernátot, aki előbb a Zsidó Gimnázium első igazgatója volt, majd mint az intézet professzora a zsidó néprajz egyik legnagyobb kutatójaként vált világhírűvé. A felszabadulás után Löwinger Sámuel szervezte újjá a

szemináriumot, de az őrtorony még ma is világító fénye Scheiber Sándornak köszönhető. Ő kétségkívül a XX. századi magyar zsidóság egyik legnagyobbja. Övé a folytonosság, megte-remtésének az érdeme, amit ő mindig hangsúlyozott. A hetvenedik születésnapján arról elmélkedett, miért nem ment el – csábították mindenhová –, mi tartotta itthon. Nem engedhette meg magának a luxust, hogy elcsábuljon külföldi egyetemek katedráira. Neki a küldetés rendeltetett. A misszió elől nem lehet elbújni! Egy proszemináriumi előadáson

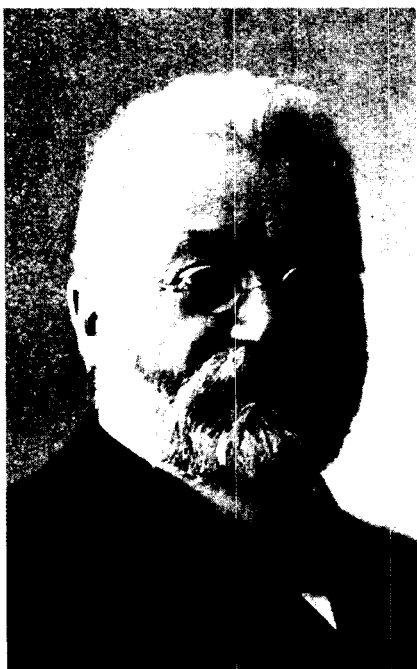
Jónás könyvéről beszélt. Jónásnak van-e lehetősége, hogy a különböző – ma azt mondanók – helyi, topográfiai vagy történelmi kihívásoknak nem elég téve, vagy azokhoz alkalmazkodva, azokkal szembeszegülve ne menjen Ninivébe? Neki Ninivébe kellett mennie! Próbálkozott ellene szegülni, de nem sikerült. Azaz neki az volt beírva a sorsa könyvébe, hogy Ninivébe menjen. A jiddisnek van erre egy gyönyörű kifejezése: így volt *besserolva*, megírva, ez volt az elrendelése. Scheibernek az volt *besserolva*, azért ítéltetett életre, hogy ezt a fényt adó lángot továbbvigye. A soában nyolcvan-kilenc neológ rabbit pusztítottak el, majdnem ugyanennyi rabbi alijázott, vagy ment el máshová a felszabadulást követő években. Ő itt maradt, és szembeszegült mindennel és mindenkivel, háborúzott és verekedett ezért az intézetért. Korabeli kiskirályokkal, valamint még nagyobb királyokkal, és a korabeli országos és hitközségi politikával. Az „üszökből megmentett maradékot” megpróbálta kiemelni és újra lángra lobbantani. Az, hogy most itt ülünk, az ő életmunkájának köszönhető. A *Múlt és Jövő* sokat tett azért, hogy

Bloch Mózes

Kaufmann Dávid

Bacher Vilmos

gyöngybetűivel teleírt cédula a kezében, az volt a mániája. Mindig eszébe jutott valamiről valami. Ő volt az átmentő.

*

Attól kerül egy főiskola egyetemi státusba, ha át-
esik egy akkreditációs vizsgálaton. Azaz magasan

Blau Lajos

Scheiber a helyére kerüljön a szellemi közvéleményben, de szerintem jó húsz-ötven évnek kell eltelnie ahhoz, hogy történelmi távlatból igazán megértsük, milyen zseniálisan felelt meg a küldetésének. Gyakran színészkedett, jó pofát vágott, és közben legbelül – az volt az érzésem, de láttam is –, hullottak a könnyei. Éjjel-nappal dolgozott. Nem tudtam úgy odamenni hozzá,

hogy ne legyen a számunkra, hogy ne legyen a számunkra, hogy ne legyen a számunkra. Arra törekszünk, hogy a magyarországi körülmények között ezeknek legyünk a testvérintézményei: indíttatásban és színvonalban.

Régen a mi intézetünknek a Breslauer Rabbiképző volt a mintaképe. Ha valaki ott végzett, az olyan rangot jelentett, mintha a Sorbonne-non nyerte volna a diplomáját, vagy az ortodox testvéreinknél a pozsonyi jesivában. Az Országos Rabbiképző Intézet sem volt úgymond egyetem, mégis olyan emberek kerültek ki onnan, akik különféle rabbiképzőknek lettek a rektorai, vagy elkerülve különböző országokba Európában, Amerikában vagy Izraelben, egyetemeken lettek tanszékvezetők vagy éppen rektorok. Az itt szerzett tudás és diploma alapján elindultak egy olyan rabbini vagy tudományos pályán, ahol *sic itur ad astra*, a határ a csillagos ég volt.

*

fokozat kiadására jogosultak. Van jó néhány ilyen zsidó teológiai főiskola a világon, amely MA kiadására jogosult. Számunkra nagyon fontos intézet a New York-i Jewish Theological Seminary (JTS), ahol Phd kurzusokat is indítottak, tehát lehet doktorálni. Izraelben hasonló intézet a Schechter Institute of Jewish Studies, amely a JTS fiókintézménye. Ez az izraeli konzervatív rabbiképzés fellegvára, amely szintén MA-fokozatot ad, és doktorálni is lehet. Az ortodox világból a sok-sok ilyen jellegű intézet közül kiemelem – tanítottam is ott átmenetileg – a Bar Ilan Egyetemet Ramat Ganban, ahol a humán és reál stúdiomokon kívül rabbini diszciplínákat is lehet tanulni. Hasonló arcélú a Yesiva University New Yorkban. Ezek a neológ és ortodox oktatási intézmények nyújtanak mintát számunkra.

Heller Bernát

Apám 46, anyám 44 éves volt, amikor születtem, tehát már nagypapa-nagymama korúak. Apám négy gyermekét Auschwitzban megölték, anyámnak is ez volt a második házassága. Rajtuk keresztül lett mindennapi élményem a holokauszt.

Magyarországon igen sok a neves rabbidinasztia. A Jungreiszek adták a legtöbb magyar ortodox rabbit. A család szabolcsi ága jesivát tartott fent Csengeren, ahol apám a háború előtt élt. Nagypám, és ő is a Jungreiszdinasztia köréhez tartozott. Anyám Tarpán született, vagy tíztizenkét Eszével járt iskolába, ugyanis akkor fél Tarpa a híres talpasok vezérének leszármazottja volt. Tehát két nobiles közösségből erednek a gyökereim. Pesten nőttem fel, itt jártam héderbe és jesivába, az utolsóba, amely Magyarországon – 1962-ig – működött.

Az édesapám üvegfüvónak tanult, Antwerpenben tökéletesítette a tudását a háború előtt, onnan sietett vissza, hogy le ne kesse az auschwitzi gyorst. A háború után megpróbált elhelyezkedni a szakmájában, de a sábesz miatt nem tudott. Édesanyám a háború előtt még bekötött fejjel járt, *sájtlija* volt, a háború után az egyedüli, amiből engedett, hogy nem kötötte be a fejét. A Nagydiófa utcában laktunk, apám a Dob utcában nyitott zöldség-gyümölcs üzletet. Sábeszkor nem tartott nyitva, de vasárnap igen. Szegény apám nem nagyon értett az üzlethez, úgyhogy tönkrement – soha semmi nem sikerült neki az életben. Mégis tudott mosolyogni, a legkisebb figyelmességnek örülni, s hinni Auschwitz után is.

A hatvanas években a hitközségi vezetés rádöbent, milyen kevés a zsidóságban járatos ember, apám pedig korábban jesivában tanult, kiválóan értett a *reinigoláshoz*. A mészárszékbe behozták a húst, ami még nem kóser, mert még ki kell venni a megfelelő inakat, ez a *reinigolás*, ehhez is értett, mert valamikor tanulta. Mellette a Frankel Leó utcai zsinagógának lett a „*sac-macja*”. Ez egy mozaikszó, amely két fogalomból származik, *slíáb cibur, umore cedek*. Sac-mac magyar jelentése: *előimádkozó és tanító*.

Apai nagyszüleim

Akkor két kiváló személyiség működött a budai zsinagógában, érdemes a nevüket megemlíteni: Sirota Sándor főkántor, óriási egyéniség, és az akkori rabbikar egyik legtehetségesebb, tündöklő csillaga, akinek sajnálom, hogy mára elfelejtették a nevét; Geyer Artúr ominózus bibliográfiáját – *A magyarországi fasizmus zsidó üldözésének bibliográfiája. 1645–1958. Budapest, 1958.*, MIOK – bezúzták, és nem kapott rabbiállást tíz vagy tizenöt esztendőn át, amíg a hatvanas években a hatalom meg nem bocsátott neki. Akkor az itteni intézetben vállalható könyvtárosságot, majd Budának lett a rabbi-ja. Már előrehaladott korban került oda, ezért volt szükség apámra, hogy időnként helyettesítse. Ha kellett, előimádkozott, ha kellett, Tórát olvasott, ha kellett, Talmudot tanított, prédikált, mindent csinált, amíg bírta. Apám sábeszkor nem utazott járművel, a Nagydiófa utcától a Frankel Leó utcai zsinagóga épp hat és fél kilométer járásra esett. Később tíz évig én töltöttem be a budai rabbiságot, de az apám ezt már nem érte meg. Mindig az volt az álma, hogy abba a templomba kerüljek, ahol ő működött. Rabbivá avatásom után egy évvel halt meg. Szent ember volt,

Engem természetesen héderbe, majd jesivába járatott. A pesti jesiva klasszikus, magyarországi ortodox értékeket felvonultató intézmény volt, igaz-

Szüleimmel az ötvenes években

gatója a mai napig Londonban él, Harav Benedikt. Délelőtt, illetve délután jártunk a normál általános iskolába – a Kazinczy utcába, ami most a tanárképző főiskola –, onnan indulva vettem részt úttörő olimpián, és magasugrásban valami hatodik helyet értem el, pedig nem voltam úttörő. Nagyon büszkék voltak rám, hogy jesivabócher létemre milyen nagyot tudtam ugrani. Felváltva, délelőtt és délután tanítottak az iskolában – a jesivában és a héderben ehhez alkalmazkodtak. Ha délután kezdődött a tanítás, reggel közösen davenoltunk, majd nyolctól tizenkettőig folyt a jesivában tanulás, egy húszperces szünettel, ha délelőtt jártunk iskolában, akkor délután fél háromkor kezdtünk a jesivában, és ott maradtunk négy-öt órát. Az általános iskolai stúdiumokra kevés idő jutott – negyedik-ötödik-hatodikos koromban, épp hogy átmentem az egyik osztályból a másikba, persze sabeszkor nem jártam iskolába.

56-ban elment a magyarországi ortodoxia jelentős része. Egykori jesivatársaim nagyjából kivándoroltak. Hivatalosan. 61–62–63-ban adták be az útlevelet. Izraelbe, Amerikába, Ausztráliába vándoroltak. A jesiva megszűnt, a héder még ideig-óráig megmaradt. Olyan vallásos miliőben nőttem fel, hogy az anyanyelvem a jiddis volt. Anyám és apám egymással jiddisül beszéltek, s ha azt akarták, hogy ne értsem, mit mondanak, akkor szintén.

Ma már csak kevéssé beszélek, mert elfelejtettem, de még mindig értek jiddisül. Nagyon-nagyon szegényen éltünk, egy almát négy részre osztva ettünk meg. Anyukám evett meg három egységet, és apám meg én a fennmaradó egyet. Egy igazi vallásos családnál a nő magas pidesztálon állt, és anyukám nagyon beteg volt, soha nem tudott dolgozni, mindig otthon tartózkodott, sokat feküdt, apám úgy vigyázott rá, mint egy szentre, mint ahogy egy igazi zsidó férfi vigyáz a feleségére: óvta, imádtá. Belterjesen éltünk, nem érintett meg semmi a külvilágból. Van még néhány barátom ebből a korból, akikkel együtt jártam a jesivába, és él közülük külföldön egynéhány.

Egyikük D. T. professzor, ma az ország egyik legelismertebb egzakt tudománnyal foglalkozó kutatója, a másik Sz. P. tervezőmérnök. A fiát én tartottam az ölembe, amikor megmalenolták, én avattam bar micvává, és ha Isten segít, májusban én esketem.

A zsidó gimnázium, hivatalosan a BIH (Budapesti Izraelita Hitközség) Zsidó Gimnáziuma, ahová 1962-ben apám beíratott, a mai napig nincs a helyén a közönség emlékezetében. A köztudat ugyanis – érdemtelenül – úgy véli, hogy a politika tartotta fent mesterségesen, a külvilág számára a Kádár-rendszer liberálisizmusát hirdető. Ebben akár igazság is lehet. De, akik odajártak, nem a „futottak még” kategóriájába tartoztak. Akik ide adták a gyermeküket az ötvenes-hatvanas években, mindenképpen megérdemelnének egy szép szót. Divatos iskolának a Radnóti, a Kölcsey, a Veres Pálné számított, nem a mienk. Lett volna lehetőség oda adni a gyerekeiket. Azért választották a Zsidó Gimnáziumot, hogy a gyerek megtartsa valamit a Jiddischkeitből. Igazgatóját, Zsoldos Jenőt, méltatlanul elfelejtették, az igazgatóhelyettesünket, dr. Dános Erzsébetet még inkább, aki nem volt irodalmár és tudós, mint Zsoldos. Azon kevesek egyike volt, aki az 1900-as évek első évtizedeiben zsidóként doktorált történelemből és pedagógiából. Egész élete a Zsidó Gimnáziumban telt el. Fischl Miklósné

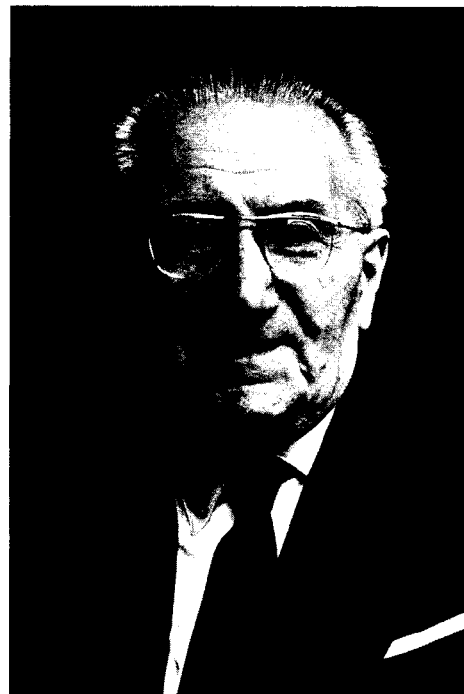
Viola Valéria a húszas években itt kezdte meg a biológia és a kémia tanítását, s ötven éven keresztül, a hetvenes évekig itt tanított. Szóbel Margit az idegen nyelveket tanította, és semmiképpen sem szeretnék elfelejtkezni a matematikatanáromról, az ország egyik pedagógus géniuszáról, Rieger Richárdról. Bokor Izsóné, ahogy őt nevezték, Lala néni, a testnevelő tanárunk, szintén a régi, háború előtti Zsidó Gimnázium nagy generációjához tartozott. Igaz, a tanári kar kissé idős korúnak számított, de ez az óráikon nem látszott. Zsoldos Jenő bejött – engem ugyan nem tanított, de gyakran helyettesített nálunk –, és improvizált egy negyvenperces előadást olyan témákról, ami érdekelt bennünket. Például egy alkalommal elkezdett beszélni a természettudomány és irodalom kapcsolatáról, majd kitért arra, hogy tudjuk-e, hol vagyunk most. Topográfiailag hol helyezkedik el a Zsidó Gimnázium, és hol helyezkedett el, amikor alapították? S elkezdte magyarázni, hogy ez a térség a város külső periferiája volt, „Nézzék meg, milyen utcanevek őrzik ennek nyomát: Hársfa, Nyárfa, Nagydiófa...”, s innen egy ugrás volt, hogyan kapcsolódik egymáshoz a topográfia és az irodalom.

Vallástant Geyer Artúr tanított. Úgy tudta megszerettetni a tárgyát, hogy azt nem teherként, hanem spirituális élményként éltük meg. Nem féltünk tőle, hanem vártuk. Mikor jön már be a Geyer? Bennünket, 14–16 éves tiniket érdekelték a világ eseményei: Geyertől mindent meg lehetett kérdezni, és ő válaszolt. Nem számított semmi tabukérdésnek. Elővettünk egy bibliai textust, vagy egy ünnepet elemeztünk, és utána: „Ha van kérdésetek, tegyétek fel”, és elkezdett beszélni. Olyan rabbinikus módszert alkalmazott, amellyel nem eltávolította a fiatalokat a vallástól, hanem szelíden a közelébe vont bennünket. „Én nem teszem kötelezővé nektek, hogy sábeszkor járjatok templomba, de...”, és hosszú percek keresztül elmondta, mi az istentiszteleten való részvétel spirituális élménye. Mint egy mézesmadzagot, úgy húzta el a szánk előtt, hogy ked-

Benoschofsky Imre

vet csináljon hozzá. Elképzzelhetetlen volt, hogy egy korbelti fiatal péntek este és szombat délelőtt ne menjen templomba. Igaz, nem volt előírva, hogy melyikbe. Nagyonbártsz ide jöttünk, a Rabbiképző templomába, akik a környezetében laktunk, hogy ne utazzunk bele a sábeszba. Geyer első kérdése mindig az volt: „Múlt sábeszkor hol voltál templomban?” S ha valaki mulasztott, nem toltta le, nem bántotta, hanem ráhivatkozott... „az elmúlt héten azt olvastuk, hogy...”, és mondott valami érdekes szövegösszefüggést a heti szidrával kapcsolatban, legtöbbször egy magyar vagy világirodalmi párhuzammal, történelmi analógiával megfűszerezve. „Na látod, ezt veszítetted el, mert ha ott lettél volna a zsinagógában, ezt hallhattad volna, erről gondolkozhattál volna...” Budán folyamatosan működő talmud-tórát is vezetett. Sokan jártunk ki hozzá, minden kedden, Tórát tanulni. '67-ben vagy '68-ban egyik percről a másikra szétrobbantották, Geyert is letartóztatták, és többeket közülünk. Neveket nem akarok mondani, tiszteletben tartom a személyiségi jogokat. Egyikük most az Egyesült Államokban tudógyógyász, a másik itt él Budapesten. Börtönbe zárták őket, két évet kaptak. A vád: cionizmus. Kétségkívül volt szó Cionról mint az imák forrásáról, mint az ősök földjéről, de semmiről politikai értelemben. 1967, a hatnapos háború éve, kellett kreálni egy ügyet. Az izraeli hadsereg szétverte az egyesült arab seregeket, Budapesten szétverték a budai talmud-tórát (1:1). Nekem semmi bajom nem származott azon túlmenően, hogy két éjszakát a rendőrségen töltöttem. Megkérdezték, mit tanított Geyer Artúr, elmondtam, melyik heti szakaszt tanította. „Köszönjük szépen.” Békén

Szemere Samu

Scheiber Sándor és kollegái az ötvenes években

hagytak. A két fiatalembert hosszú időre megbélyegezték, és tönkretették lelkileg.

Az izraeli–arab háború kellős közepében érettségiztem. A hangulat rendkívül feszült volt, hiszen mi egy vállaltan zsidó iskola voltunk. Az iskola nem foglalkozott ugyan semmilyen vonatkozásban politikával, de amikor kitört a háború, mindenkit borzasztóan megviselt. Mit kell csinálni, mi a helyes? Egy: menjek, és fogjak fegyvert? Kettő: imádkozzam? Három: kiabáljak? Négy: maradjak csendben? Mi a teendő? Az érettségi-elnöknőnk azt mondta: „Én is zsidó vagyok, ha bármi olyan témát húztok történelemből, amiről nem akartok beszélni, húzzatok egy másik tételt. Tiltották a Szabad Európa hallgatását, persze hallgattuk, de zavarták – keveredtek jobbra-balra az információk. Volt, aki ezt hallotta, volt, aki meg amaszt, összeadtuk az információkat, amiből általában egy kép, néha torzkép kerekedett ki. Az *Exodus* például úgy olvastuk az *Új Kelet*ben, hogy ha küldtek használtruhasomagot, akkor a cipőbe belegyömöszölték az újságszámokat, így haladtunk Leon Uris regényében fejezetről fejezetre. Először éreztük, hogy bekerültünk a történelembe, azoknak a napoknak a nyoma máig bennünk él.

Édesapám határozta el, hogy rabbi legyek, mint Geyer Artúr. Ő volt az első neológ rabbi, akit ő kö-

zelebbről megismert. Nagy hatást tett rá. Geyer felállt a szószékre, és szép magyarsággal minden péntek este és minden sábesz délelőtt prédikált. Addig apám soha életében magyar nyelvű drósét nem hallott. Most felfedezett valami olyat, ami majd jó lesz a fiának, ha zsidó akar maradni Magyarországon. Az osztályfőnököm, Bokor Izsóné eljött ugyan a szüleimhez családlátogatásra, és próbálta lebeszélni őket, hogy rabbipályára adjanak, de a szüleim hajthatatlanok voltak.

Tizenketten jártunk a Rabbiképzőbe. Közülük mára csak egyetlen Magyarországon működő rabbi maradt. A többiek eltávoztak az élők sorából, esetleg pályát módosítottak, vagy rabbi lettek, de már nem Magyarországon, vagy nem gyakorlók. Berger István, ahogy neveztük: a Csuló, talán a háború utáni generáció messze legműveltebb fiatal rabbija, nyolc vagy kilenc nyelven beszélt, többek között ladinóul. Elment. Silber Iván huszonkilenc évesen, Czukker István, volt szegedi rabbi, harmincegy évesen ment el.

A jesivától kezdve egész életemben kiváló tanárokat kaptam. Óriási szerencsém volt a Zsidó Gimnáziumban is, s ez a Rabbiszemináriumban is tovább kísért.

Scheiberen kívül, aki a legnagyobb hatással volt rám, Szemere Samuval kezdem a sort. Egyetemes és zsidó filozófiatörténetet tanultam tőle három évig. A harmadik évben egy nagyon érdekes speciálkollégiumot is vezetett: Shakespeare *Hamletjének* elemzését. Testvérével, Teréz nénival együtt kitüntetett a szeretetével, Isten áldja mind a kettőjüket haló porukban. Sokat vendégeskedtem náluk. Egy alkalommal náluk ismertem meg uzsonnán Gábor Dénest, aki a hologram felfedezéséért kapott Nobel-díjat. Minden sábeszdelelőtt megadatott számomra a kegy, hogy Szemere Samuval együtt sé-

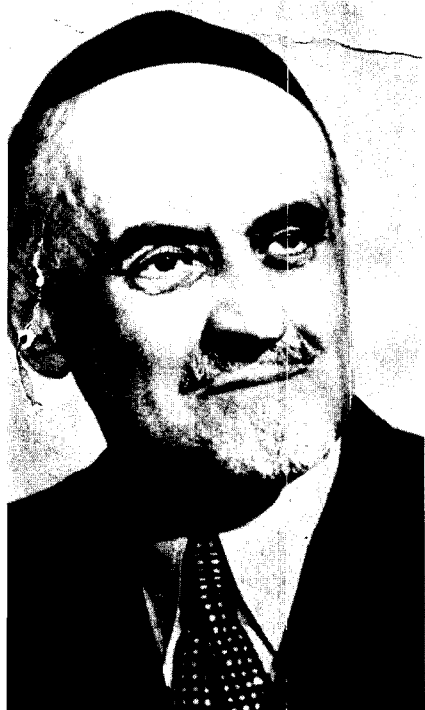
Scheiber Sándor egyik legendás kiddusa. (Mellette Alan Ginsberg)

tálhattam. Az istentisztelet után odaszólt: „Schöner, jön sétálni?” Belém karolt – már kilencvenen felül járt –, és sétáltunk a József körúton fel és le, és beszélt és beszéltetett. Egyik első prédikációm után megszólított: „Schöner, megtisztelne azzal, hogy mielőtt legközelebb a zsinagógában prédikál, feljön hozzám, és egy kicsit átalakítanánk a beszédét?” A legközelebbi alkalommal, amikor rám került a sor, két-három héttel korábban felmentem Szemere Samuhoz, és felolvastam a drósémat. Szemere Samu, a nagyszerű pedagógus – nemcsak filozófusnak volt az – meghallgatta a beszédemet, amit a jövő héten fogok mondani. „Schöner, ez a beszéd kiváló, olyan kiváló beszéd, hogy el sem tudom mondani, egy rabbijelölthöz képest kiváló. De ha megengedi, néhány kis apró stílári és tartalmi észrevételt...” Körülbelül három vagy négy órát ültem Szemere Samu lakásán, ami alatt kiderült, hogy bizony, az általam oly jónak vélt szöveg egyetlenegy mondata, szava sem megfelelő. Mindezt úgy adta elő, hogy ne bántsa meg a pályakezdő fiatalembert, hanem fantasztikus kedvességgel, joviali-

tással, eleganciával, belső meggyőződéssel formálta a szöveget s azon keresztül a tanítványát.

Richtmann Mózes, a korszak legösszettebb, de kétségkívül egyik legnagyobb rabbinikus személyisége volt. Ma már egyre kevésbé ismerik a nevét. Egy kollégámmal, akivel váltott napokon tanultunk, büszkén emlékszünk rá, hogy ő vezette kezdő lépéseinket. Nagyon-nagyon sokat kaptam Richtmanntól. Főleg a talmudi magyarázataira, a Misna mesterei életrajzának nagyvonalú megrajzolására, a gyakorlati lelkészet időszerű kérdéseinek hagyománytisztelő megoldásvariációira s csendes, de szarkasztikus, néha húsbavágó humorára emlékezem a legszívesebben.

A gyakorló rabbik közül Benoschofsky Imre, a budai, majd a Csáky utcai körzet rabbija homiletikát és hagiographákat adott elő. Nekünk konkrétan két stúdiumot tanított, Ámosz könyvét és zsoltárokat, de forrásmagyarázatot is Maimonidész különböző könyveihez, főleg *A tévelygők útmutatójához*. Nota bene, Benoschofsky avatott bar micvává Budán, 1961-ben. Salgó László, akkor a Nagy-

Ríchtmann Mézős

került. Schweitzer József, a jelenlegi országos fő-rabbi, általános zsidó történelmet, magyar zsidó történelmet, majd amikor Scheiber nagyon beteg volt, és hosszú ideig nem tartotta meg az óráit, Bibliát tanított nekünk. A leglényegesebb, amit tőle kapni lehetett: a rabbi-hivatás iránti alázat. Schweizert 1948-ban avatták rabbivá, és azonnal Pécsre került, ahol több mint harminc éven keresztül szolgált. Két kitűnő rabbinak köszönhetően Szeged, ahol Schindler József volt rabbi, és Pécs, ahol Schweizer, kiemelkedő jelentőségű az országban. Csak szegény Schindler, Isten nyugtassa haló poraiban, nagyon fiatalon halt meg, 64-ben. 56 előtt egy szamizdatszerű folyóiratot szerkesztett. Nem volt címe, hanem különböző emlékszámokból állt, egyszer érdemes lenne előkeresni őket. A Ríchtmann-emlékszámra különösen emlékszem. Az ötvenes évek legelején jelent meg, könyvatos formában járt egyik helyről a másikra, szinte mindenki, aki a magyarországi rabbi-karban számított, írt bele. Schweitzer a kis vidéki közösségbe magas, európai színvonalat vitt be, mindegy, hány ember számára: a hivatás iránti hűség adta a lényegét. Azokon a napokon, amikor a Rabbiképzőben ta-

fuvaros utcának volt a rabbi. *Sulchan Aruch*ra tanított. A diákok nem szerették, mert nagyon száraz tárgyának nagyon szigorú tanára volt. Ma már nem tudok elég hálás lenni a szigoráért, ő tanított nekünk arameus nyelvet, valamint bibliai héber olvasatot és bibliai grammatikát. Domán Ernő, a híres pozsonyi jesiva végzettje oktatott Talmudra, magas kora ellenére óriási szorgalommal végezte a munkáját, éjjel-nappal rendelkezésünkre állt, s amikor az örök élet-be távozott, a helyére az egykori gyöngyösi rabbi, Weisz Dávid

nítt, reggel négy órakor kelt fel, hogy elinduljon a félhetes vonattal, és tízkor megtartsa az óráját, délután pedig visszautazott Pécsre. A rendszeres vonatozás az akkori rabbi-hivatás állandó velejárója volt. Szegedi rabbi koromban létezett még egy olyan földrajzi egységhez kapcsolódó intézmény, amit úgy hívtak: Alföldi Izraelita Községkerület. Ennek volt a központja Szeged, ide tartozott tizenkét város, Kecskeméttől Kiskunhalasig, Kiskunfélegyházától Bajáig, Szentestől Jánoshalmáig, s ezeket a helyeket rendszeresen látogattam. Utoljára én beszéltem a kecskeméti és a jánoshalmi zsinagógában – ezeket azóta mind-mind eladták.

„A Scheiber.” Ez a kiemelés is hangsúlyozza, hogy nemcsak az én fejlődésemre vagy emberré válásomra tett döntő hatást, hanem mindannyiunkéra. Ő tanított Bibliát. Végigtanultuk a teljes Jézusajás könyvét, elejétől végéig, aztán Jeremiást, a kis prófétákat. Ezenkívül zsidó irodalmat adott elő, a középkortól a felvilágosodásig. Harmadik stúdiuma az aggáda forrásolvasata volt, a midrás simish aggadot.

A Rabbiképző Intézet péntek estéin a magyar zsidó értelmiség megtalálta a kifejezési lehetőségét. Aki ma a magyarországi zsidóság szellemi életében, formális vagy informális részében számít valakinek, az megfordult Scheiber kiddusain. Ezek egyfajta fórum szerepét töltötték be, és összetartozást sugároztak. Akik ide jöttek, tudni akartak. Természetesen más motívumok is közrejátszottak: fiúk lányokkal és lányok fiúkkal szerettek volna megismerkedni, ez az élet rendje. De nem akármilyen körülmények között. Scheiber a majciosztás után tartott egy midráselőadást, egy tórákomentárt, vagy valamilyen aktuális irodalmi publikációról beszélt, és annak a nemzetközi konnotációit járta körül. Esetleg beszámolt egy külföldi útjáról. Emlékszem, amikor az akkor még Leningrádnak nevezett Szentpétervárról hazajött, és elmesélte az ott ülőknek, hogy a múlt héten megérintette Maimonidész egy autográf kéziratát. S részletesen elmesélte, hogyan, milyen körülmények között találta meg egy hatalmas szénakazalban. Ezek az együttlétek revelatíván hatottak a későbbi magyarországi zsidó kultúra életében szerepet játszó írókra, költőkre, rendezőkre, újságírókra, rabbiakra, kántorokra és más szellemi pályán dolgozó emberekre. A külföld is számon tartotta. Három vagy négy egyetem díszdoktorává választották – csak egy helyen nem ismerték el: Magyarországon. A halálos

ágyán kapott valamilyen szerény akadémiai stallumot, amit a tisztelői jártak ki neki.

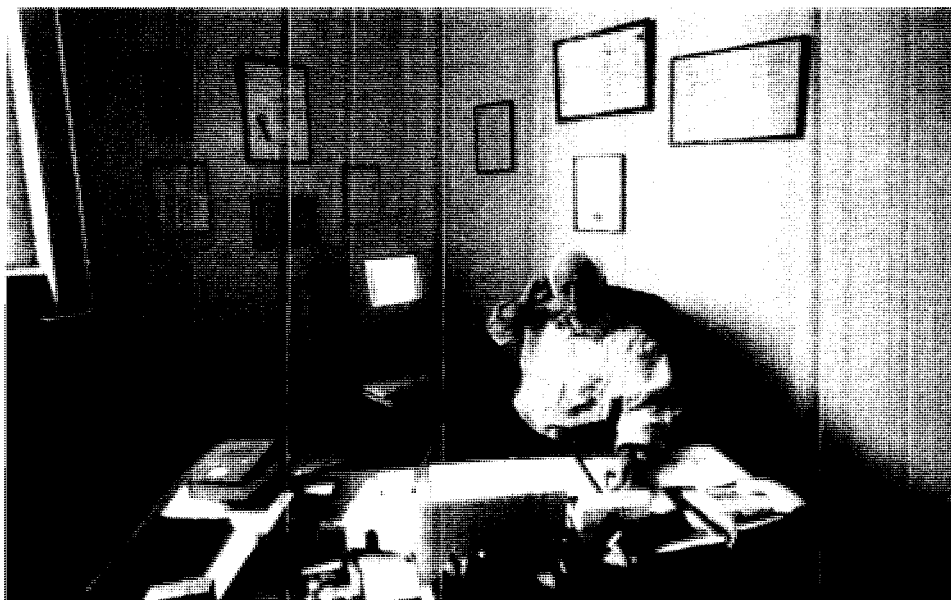
Scheiber intézmény volt, nem csupán rabbi vagy pedagógus. Ezen túlmenően tudós is, aki minden percre, az egész életére tudatosan készül. Apja, Scheiber Lajos, aki a Nagyfuváros utcai zsinagóga rabbija volt a háború előtt, erre a hivatásra nevelte, irányította. A szeminárimban Heller Bernát hatása alá került. Rajta keresztül küldte el tanulmányait Löw Immanuelnek, a magyar neológia megalapítója, Löw Lipót fiának. Ez egyenes lánc a történel-

münkben. Scheiber elmesélte azokat a Löwökhöz fűződő „aggádákat”, amiket később, szegedi rabbi-ként magától Löw Esztertől magam is hallottam, akinél két éven át minden sabbatot töltöttem. A legnagyobb magyar neológ rabbi, Immanuel lányánál, Juhász Gyula nagy szerelménél és nem egy szép verse ihletőjénél. Eszti néni egész életében nem egyszerűen rabbi lányaként, hanem „a Löw rabbi lányaként” viselkedett. A hetvenes években, amikor Szegedre kerültem, neki már volt frizsidere, Szaratov márkájú. Minden sabbatkor odarohant a frizsiderhez, és rátette a fülét az ajtajára. Összenéztem a feleségemmel, szegény Eszti néni, a magas kor megviseli az embert. Második vagy harmadik alkalommal Eszti néni rám nézett: „Gyerekem, semmi bajom nincs, csak nem gondoljátok, hogy akkor fogom kinyitni a frizsidert, amikor dolgozik. Amikor a motor dolgozik, azt hallani. Megvárom, amíg a motor kikapcsol, és akkor veszem ki az üdítőt, amivel megvendégellek benneteket.” Harminc vagy negyven évvel később Eszti nénitől hallottam vissza, mit mondott Löw Immanuel az egykori Scheiberről. Így a kör bezárult. Scheiber avatott rabbivá, és ő iktatott be a szegedi zsinagóga székébe.

A szemináriumban reggel fél nyolckor, a közös istentisztelettel indítottuk a napot, fél kilenckor kezdődött a tanítás, és általában fél kettőig tartott, tízperces szünetekkel. Együtt tanultunk a felsőbb

évfolyamok hallgatóival, ami sok hátránnyal járt, de sok előnnyel is. Rákényszerültünk, hogy fölvegyük a fölsőbb évesek tempóját. Az ebéd három órákor fejeződött be. Mindenki tehette, amit akart, de másnapra teljesíteni kellett, amit előző nap feladtak. Az első perctől kezdve rájöttünk, ha egyik napról a másikra nem ülünk be a könyvtárba, és nem tanuljuk meg a penzumot, nem megyünk át az igen szigorú vizsgákon. Akkor még nagyon sok memoritert kellett tanulnunk héberül – bibliai és misnászöveget. A mi időnkben nem lehetett egyszerre két felsőoktatási intézménybe járni. Az elődeinknek kötelező volt a szeminárium mellett egy bölcsészdoktori diplomát is szereznii. Amikor befejeztem a tanulmányaimat, felvételiztem az egyetemre, nem vettem fel, nekifutottam még egyszer. Levelező szakon szereztem meg a könyvtáros diplomát. Indítottak az ELTE-n egy posztgraduális egyházi művészettörténet szakot. Huszonegy papból állt az évfolyam, én voltam egyedül rabbi. Újabb négy évig tanultam, s így művészettörténetből szereztem a következő diplomámat summa cum laude. A doktori disszertációm már nem könyvtártudományból, hanem művészettörténetből írtam. 1976-ig tanítottam itt bent az intézetben is, tanársegédi minőségben, noha ilyen státus nem volt, de annak felelt meg. Gyakorlati lelkészettel kapcsolatos ismereteket – tóraolvasást, előimádkozást – adtam elő, és korrepetáltam a hallgatókat

Az egyetem igazgatói székében

Talmudból. A szerződésemet úgy köttem Szege-
den, hogy csütörtökön érkeztem le, vasárnap este
pedig jöttem vissza tanítani. Scheiber halála után
– 1985-ben – Budán voltam rabbi, s akkor ismét
tanítani kezdtem a Rabbiszemináriumban. *Sulchan
Aruchot*, gyakorlati lelkészetet, és akkor kezdtem el
első alkalommal kísérletezni azzal, amit Izraelben
folytattam: körüljárni a Szentírást interdiszcipli-
nárius megközelítésben. Ez egészen 90-ig tartott,
amíg le nem mentünk.

*

A XX. század zsidó tudományosságában egyre
inkább nem lehet interdiszciplináris oktatás nél-
kül pedagógiai munkát folytatni. Vegyünk egy bib-
liai textust, például Jeremiás könyvét. Miután el-
olvastuk és értelmeztük az összöveget, az archetí-
pust, tanulmányoznunk kell a korabeli, majd
középkori kommentárirodalmat, esetleg a későbbi
időszakban született elemzéseket. Ezek után olyan
társtudományokat hozok segítségül, amelyek alá-
támasztják a bibliai stúdium igazát. Itt már fel kell
használni az archeológiát, a filológiát, a zene-
tudományt és a művészettörténetet. Ezt kezdtem
művelni az izraeli életemben.

84-ben jártam először Erecben, addig erre gon-
dolni sem lehetett. A deportálás negyvenedik év-

fordulójára megengedték egy
magyar rabbiküldöttségnek,
hogy a Jad Vasem Intézetbe
kivigyje és eltemesse a soában
megsérült tóratekerceket.
S olyan közösségek tóráit is Iz-
raelnek ajándékoztuk, amelyek
szintén a soá következtében
néptelenedtek el. Abban az év-
ben láthattuk meg Izraelt elő-
ször Scheiber, Schweitzer, Do-
mán és jómagam. 85-ben már
tanítottam is – igaz, csak két
előadást tartottam a Tel-avivi
Egyetem Művészettörténet
Tanszékén arról, hogyan lehet
művészettörténeti témákat in-
terdiszciplináris módszerrel ok-
tatni. Tehát a már otthon kikí-
sérletezett módszer sémáját
megfordítva: egy művészettör-
téneti motívumot, például egy

Mózes-ábrázolást vagy egy Egyiptomból kijöve-
tel-motívumot hogyan lehet bemutatni a társtudo-
mányok, így például a bibliatudomány vagy biblia-
kritika segítségével? Az előadásomnak sikere lehe-
tett, mert visszahívtak. Nem mennék-e egy félévet
tanítani? Megpróbáltam 85-ben, 86-ban, 87-ben, de
soha nem kaptam meg rá az engedélyt. Nagyon
szerettem volna kimenni egy fél évre tanítani a Tel-
avivi Egyetemre, fiatal voltam, tele voltam bizo-
nyítási vággyal. Tel-Aviv maga sem akármilyen, hiszen
mindig Izrael volt álmaim országa. Már tagja let-
tem a parlamentnek, a Dohány utcai zsinagóga
rabbija voltam. 89-ben érkezett az utolsó meghí-
vás, 90 tavaszán kellett volna elkezdenem a mun-
kát. Lejárt a parlamenti kádenciám, bejelentettem,
hogy nem kívánok többet politikai témával foglal-
kozni. (A Rabbitanács elnöke voltam – ebből a
tisztségből lett a rendszerváltás után az országos fő-
rabbi stalluma. Ennek a tisztségnek a viselője au-
tomatikusan képviselte a magyar zsidóságot a par-
lamentben. 1986-ban lettem képviselő, mert az
elődöm, Salgó László meghalt. Minden egyháznak
volt képviselője, a katolikusoknak két, a reformá-
tusoknak és az evangélikusoknak egy-egy püspök-
ük, meg egy rabbi. Ebben a minőségben szerepel-
tem utoljára a parlamentben, a rendszerváltást meg-
előzően, illetve épp az átalakulás pillanatában.) 90
elején a hitközség vezetésétől kértem fél év fizetés

nélküli szabadságot, mellékeltem a hivatalos meghívólevelet – dokumentáltam, hova megyek, nem kell féltetni, nem fogok éhen halni. Nem kaptam meg az engedélyt. Kollégáim jelentős része nem vállalta – volt, aki igen, ezzel tartozom az igazságnak –, hogy felváltva helyettesítsenek arra a fél évre. S akkor felindultságomban azt mondtam, ha ennyit nem tudok megkapni a hitközségtől és rabbikollégáimtól, hogy erre a fél évre helyettesítsenek, akkor én ennek a hitközségnek nem kívánok tovább a rabbija, ennek a rabbikarnak pedig a tagja lenni. Beadtam a felmondásomat. A hitközség akkori vezetése arra kért, hogy még fél évig maradjak, amíg az átmenetet megoldják, és megtalálják az utódomat mindkét tisztségemre. A fél évből majdnem egy év lett. 90 decemberében elutaztunk. Még nem gondoltunk alijára, csak szerettem volna megrendeni az oktatói munkát. Az izraeli állampolgárságot már Erecben vettem fel, az Öböl-háború idején. Hullottak a rakéták, s úgy gondoltam, nekem fel kell vennem az ereci állampolgárságot. A lányom először Auschwitzban járt kegyeleti úton, aztán Jeruzsálemben egy csoporttal – utána nem akart visszajönni. Sok megpróbáltatáson esett keresztül középiskolás korában, az apja rabbi volt, nemegyszer szenvedett utcai inzultust. Nem akarok a lányom nélkül élni, pontosabban: nem akarunk – határozott a család.

Alijázásunknak volt még egy nyomós oka: ama elhíresült „zsidó nemzetiségi ügy”. A parlamentben azt mondtam a nyolcvanas évek végén, hogy a magyarországi zsidóságnak adassék meg a lehetőség, hogy bármelyik tagja önmaga dönthesse el, milyen módon éli meg a zsidóságát. Ha valaki nemzetiségi alapon akar Magyarországon zsidó lenni, akkor lehessen nemzetiségi alapon zsidó. Ha vallási alapon, akkor vallási alapon, ha kulturális alapon, akkor kulturális alapon. Mindenki úgy élhesse meg a zsidóságát, ahogy akarja, és ezt senki ne határozza meg a számára. Abból elég volt, hogy meghatározzák, hogyan lehetek zsidó. Kitért az óriási botrány. Kiforgatták a szavaimat, ugyanis úgy interpretálták, hogy a Schöner a magyar zsidóságot nemzetiségnek akarta minősíteni. Ebben a kérdésben az akkori magyar rabbikar mellém állt ugyan, de mindenki más támadott. Szinte teljesen egyedül maradtam. Később a cionizmussal kapcsolatban interpelláltam a parlamentben, és igyekeztem különbséget tenni a cionizmus és az antiszemitizmus között, mert egy parlamenti nyilatkozat úgy szólt, hogy e két

fogalom ikertestvér. Kikértem magamnak, és ebből ismét óriási botrány keletkezett. Javasoltam, hogy a Magyar Köztársaság, akkor még Népköztársaság, vegye fel a kapcsolatot Izrael államával. „Hogyan vindikálok magamnak erre jogot...?” Leszűrtem a tanulságot: nekem el kell mennem.

Zsinagógai istentiszteleten búcsúztam el a híveimtől, majd 90 hanukáján a Goldmark-teremben azoktól a hittestvéreimtől, akik nem a Dohány utcai zsinagóga körzetébe tartoztak. Kilenc hónapig Merkáiz Klitában laktunk Jeruzsálemben, tizenhét négyzetméteren. 91-től átköltöztünk Ramat Ganba, majd 93 óta Kfar Saba az otthonunk. Az Öböl-háború tönkretette a meghívásunkat, így csak 91 szeptemberében kezdtem el a munkámat, már nem a tel-avivi, hanem a Haifai Egyetemen. Egészen 1996-ig, tehát a magyarországi visszatérésünkig ennek az intézménynek és a tel-avivi Levinszky nevet viselő Tanárképző Főiskolának voltam a tanára. 93-tól a Schechter Institute of Jewish Studiesnek is, illetve annak most is a tanára vagyok, annak a megbízatásából vagyok a mai napig Magyarországon.

Haifán két művészettörténeti stúdiumot tartottam: *Az ókori zsinagógák mozaikművészetéről*, valamint *Szenttráisi motívumok fejlődéstörténete az ókortól napjainkig* címmel. A Levinszky Főiskolán a *Zsidó művészettörténet nagy fejezetei* stúdiumot tanítottam tanároknak.

Mindehhez az alapot a Rabbiképzőtől kaptam. És az ELTE Művészettörténeti Tanszéke is olyan poggyással szerelt fel, amit hasznosítani tudtam. Isten nyugtassa haló poraiban dr. Wayer Lajost, nagyon mélyen katolikus ember volt, aki tisztelte a másik vallását. Wayeren kívül, akitől a legtöbbet kaptam, Németh Lajostól is sokat tanultam, ő lett Wayer utóda a tanszék élén, fiatalon és drámai körülmények között ment el. Ott ismerkedtem meg Mojzer Miklóssal, Zádor Annával, Aradi Nórával, Dávid Katalinnal, és rajta keresztül a Hidvégi családdal: Máté – aki talán Nobel-díjas rákkutatónk lesz az Avemar nevű gyógyszerével, én legalábbis

Guttman Mihály

Három generáció egy képen

tett, azt megcsináltam, a mai napig használják. Hirdettem mindenféle újságban, héber nyelvűtől magyar nyelvűig, hogy akinek a tulajdonában van a magyar zsidóság második világháború előtti történetével kapcsolatos relikvia: tankönyv, füzet, taneszköz, vagy olyan cikkek, dolgozatok, könyvek, tanulmányok, amelyek ezzel kapcsolatosak, azokat mi gyűjtenénk. Volt, amit megvettünk, volt, amit ajándékba kaptunk, 4–5 ezer egységből álló anyag gyűlt össze, amelyet később digitalizáltak.

*

nagyon bízom benne – minden prédikációmra eljött a Dohány utcai zsinagógába nagy ünnepeken – nota bene, ő mélyen vallásos katolikus. Kol Nidré előtt mindig odajött hozzám könnyű börtöt kívánni, és Isten áldását kívánta nekem és az egész közösségemnek. Amikor elmentem Erecbe, az izraeli hat év alatt nem emlékszem, hogy Magyarországról valaki felhívott volna, hogy megkérdezze, mi van velem. Egy ember igen: Hídvégi Máté. Minden Kol Nidré délután telefonált Budapestről, hogy minden jót kíván, nem felejtett el.

Jeruzsálemben a Sechter Intézetben kerültem kapcsolatba újból a Rabbiképzővel. A Pedagógium hallgatói egy félévet kint tanultak, én adtam elő nekik Bibliát. Ezzel az intézménnyel került 90-ben kapcsolatba a Rabbiképző. A mai napig féléves kurzusra oda küldi ki a hallgatóit. Az első évfolyamot 94-ben kezdtem tanítani.

91-től 94-ig megnyertem egy pályázatot, amelynek célja a *magyarországi zsidó pedagógia archívumának* létrehozása volt. Össze kellett gyűjtenem minden olyan dokumentumot, ami a magyarországi zsidóság második világháború előtti pedagógiájára vonatkozott. Minden országnak volt már zsidó pedagógiai archívuma. A lengyel zsidóknak éppúgy, mint a német zsidóknak, a bulgároknak, a franciáknak. A magyaroknak nem. Létrehoztak egy alapítványt hároméves időszakra, ami megfinanszírozta ezt a munkát. Amit három év alatt meg lehe-

Soha nem készültem pedagógusnak. Mindenekelőtt rabbinak tartom magamat. Annak ellenére, hogy nincs hitközségem, zsinagógám. Annak ellenére, vagy épp amiatt, hogy kineveztek hivatalos egyetemi tanárnak, és több mint kétszázötven publikációm jelent meg. A magánéletemben és a tanítványaim előtt is hiteles emberként próbálok élni: rabbiként.

Szegeden kezdődött. Kezdő rabbi koromban magam köré gyűjtöttem a szegedi zsidó egyetemistákat. Erecben éltem már, amikor hírért vettem, hogy a MAZSISZ akkori elnöke, Feldmayer Péter – az én diákom volt, én eskettem – és a Magyar Zsidók Világszövetségének elnöke, Fürst László – szintén az én diákom volt. Nagyon büszke voltam, hogy ez a két ember, a szegedi talmud-tórából jutott ilyen magas pozícióba. Budán is alapítottam talmud-tórát. A hetvenes évek magyarországi zsidó életéről sokan úgy beszélnek, mintha nem létezett volna. Ez nem igaz! Budán – és nem csak ott – a maihoz képest erős zsidó közösségek éltek: mindennapi istentisztelettel, működő talmud-tórákkal. Négy-öt diákkal – Verő Tamással, mostani utódommal a budai rabbiszéken, akivel négy-öt éves kisgyerekként ismerkedtem meg – kezdtük a munkát. Amikor 1985-ben otthagytam Budát, majdnem kétszáz hallgatója volt a budai talmud-tórának. A Dohány

utcai zsinagógában is talmud-tórát építettem – a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt. A Rumbach utcai hívektől örökölt imaházat rabbiságom ideje alatt építették át a Joint közreműködésével, s ott is egy komoly talmud-tóra központot hoztunk létre, szintén körülbelül kétszáz hallgatóval. Nemcsak gyerekeket tanítottam, hanem a szüleiket is. Negyven-ötven kislányt avattam bar micvává öt év alatt. Hatvan vagy talán száz kislányt is avattunk bar micvává egy-egy évben. Volt idő, amikor nyugdíjasokkal is foglalkoztam, akik újból közeledtek a zsidósághoz. Az oktatás mindig rabbipályám egyik leglényegesebb eleme volt. Erecben, neológ rabbiként nem volt rám szükség, viszont mint egyetemi oktatóra igen.

1995-ben dr. Hermann Róbert, a budai hitközség akkori elnöke, és Singer Ödön budai rabbi felhívott telefonon, hogy százéves a budai zsinagóga, rendbe hozzák, renoválták, és a híveknek az a kérésük, hogy én avassam föl. Hazajöttem, és felavattam. Pár napig tartózkodtam Magyarországon. Egy évre rá ismét Budapesten töltöttem négy napot egy konferencián, amelyre a Tudományos Akadémia elnöke, Glatz Ferenc professzor úr hívott meg előadást tartani. Egy mártírhalált halt magyar rabbi, Birnfeld Sámuel életéről beszéltem. Félixdorfban, koncentrációs táborban pusztult el 44 decemberében. Lefordította Petőfi Sándor *János vitéz*-ét héber nyelvre, a saját rajzaival illusztrálta még a haláltáborban is. Binfeld éhen halt, a *János vitéz* héber fordítása megmaradt, a társai visszahozták. 96-ban a Mahon Sehter akkori vezetője, dr. Smuel Glick behívott a rektori szobába. Nemrég jött vissza Magyarországról, beszélt Schweizer József országos fő rabbival, aki bejelentette, hogy nyugdíjba megy – nem volna-e kedvem két évre Pestre utazni, s a Mahon Sehter kiküldöttjeként az állást betölteni? Azt válaszoltam: nem. A fiam akkor vonult be katonának, három év szolgálat állt előtte, úgy gondoltam, föl se merülhet, nem hagyom ott a fiamat. Egy évvel később a magyarországi zsidóság vezetői hivatalos úton Izraelben jártak – talán a nagykövetségén vagy a rezidencián odajött hozzám Feldmayer Péter, és megkérdezte, hogy nem volna-e kedvem visszajönni két évre Magyarországra. Megismételte, amit egy évvel korábban a Smuel Glick ajánlott. Gondolkozási időt kértem, és néhány hónappal később igent mondtam.

Arra hívtak vissza, hogy én leszek a Rabbiképző Intézet rektora. Megérkeztem Magyarországra, és

ebből nem lett semmi, mert Schweizer József visszavonta a nyugdíjkérelmét, és ő maradt továbbra is a rektor. Akkor lettem a Pedagógium, azaz a tanárszak vezetője. Két év után lejárt a kádenciám, és épp készültem visszautazni Erecbe. Ekkor tárgyalások kezdődtek a Mahon Sehter és a hitközség vezetői között, hogy hosszabbítsam meg a szerződésemet. A megállapodás eredménye az lett, hogy négy évre megválasztottak az Országos Rabbiképző rektorának. Ehhez már a Magyar Köztársaság államelnöke adta a kinevezést. 2002-ben jár le a mandátumom.

– *De most mi már nem a Rabbiképzőben ülünk, hanem az egyetemen.*

– Most azon a helyen ülünk, amelynek 2000. január 3. óta *Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem* a neve.

*

Amikor visszaérkeztem Magyarországra, két helyről kaptam munkaköri leírást. A Mahon Sehter pontosan meghatározta, milyen feladatköre van a slijahnak Magyarországon, aki judaika vagy hebraika tárgyakat tanít. A másik munkaköri leírást a MAZSIHISZ vezetőitől kaptam, akik leírták, milyen elvárást támasztanak az intézet első számú vezetőjével szemben. Ez utóbbiban fogalmazták meg a követelményt, *hogy az intézet akkreditációját elő kell segíteni*. Magyarországon a rendszerváltást követően 1993-ban törvény állította föl azt a követelményt, hogy minden magyar felsőoktatási intézményt akkreditációs vizsgálatnak kell átvilágítania. A rendszerváltás után megfogalmazott sok-sok elvárás között a legfontosabb: csatlakozás Európához! Tehát a mi területünkön, az oktatási intézményeknél olyan jellegű vizsgálaton kell átmenni, amely az európai sztenderdnek megfelel. Olyan intézményi struktúrát kell létrehozni, s azt úgy kell megtölteni tartalommal, hogy eurokonform diplomát adjon, amit bárhol a világon elfogadnak.

Ez óriási kihívás.

Ebben a házban nem csak rabbiképzés folyt. Szeretik eltorzítani vagy leegyszerűsíteni a múltat. Itt volt pedagógusképzés is. Az Országos Rabbiképző Intézet alapító okirata, majd a későbbi Szervezeti és Működési Szabályzatai megfogalmazták ezt a funkciót. A háború előtt sok végzett hallgató, például az előbb említett dr. Birnfeld Sámuel, nem tudott rabbi munkakörben elhelyezkedni, legtöb-

jük vallásánár lett. S mindig is volt kántorképzésünk, még az 1950-es évek elején is. Két olyan, ma is működő kollégánk van, akik akkor szereztek a kántordiplomájukat: Tímár Károly, a jelenlegi Dohány utcai zsinagóga másodkántora, a volt pécsi főkantor, és Doff Imre, a budai zsinagóga főkántora. Elkértem a diplomájukat, hogy a mi végzettjeink is hasonlókat kapjanak. 1954-ben rabbi-helyetteseket is avattak.

S persze volt külön Zsidó Tanítóképző is, amelynek az épületében ülünk. Ezt is megszüntették 45 körül. A holokauszt majdnem mindent tönkretett. Hasonló jellegű felsőoktatási intézmény Miskolcon is működött nők számára, ahol hangsúlyt fektettek az óvónőképzésre és a szociális munkára. Ezekből az egykor létező, de elorvasztott, elhalt elemekből kell az univerzitast, azaz a több karból álló oktatási egységet újjászerveznem. Tehát nem megszerveznem, hanem újraszerveznem. Ugyanis a mi legitimációnk lényege – a történelem, amely mögöttünk áll – a folyamatosság.

Hatalmas óraszámot tanítottam: 16–18, néha 20 órát egy héten, és mellette vezettem az akkori Pedagógiumot. A legnagyobb óraszámot tanítottam Bibliát, korai és késői prófétákat, tanítottam midrástörténetet, aggádatörténetet, halachát, héber nyelvet. A Pedagógium 90-ben indult újra, Schweizer javaslatára. A Mahon Sehterrel közösen indították olyan formában, hogy az izraeli testvér-intézmény kijelölt személye töltötte be az igazgatói tiszteket.

A Pedagógium rendkívül mostoha körülmények között, egy szobában kezdte el a munkáját. Akkor került az intézethez Ungárné dr. Komor Judit, aki igazgatóhelyettesi státuszban gyakorlatilag vezette a Pedagógiumot. Kiváló szakember módszertanban és pszichológiában. Az elsődleges cél judaisztikatanárok képzése volt. Négy évig tanultak a diákok, 1994-ben adták ki az első oklevelet. Ma többen közülük az intézet tanárai. Például Sommer László, a módszertan tanára, Oláh János, aki szentírást tanít, dr. László Klári pszichológus. Ötvenéves korukban kerültek be a Pedagógiumba, mindegyikük egyetemet végzett, és már egy teljes életpálya állt mögöttük. Zsidó értelmiségiek, akiket ez kezdett érdekelni, és éltek a rendszerváltozás nyújtotta pályakorrekciós lehetőséggel.

A Midreshet Jerushalajim tartotta fent a Pedagógiumot, azaz: fizette a tanárok óradíját, valamint a slijahok fizetését. A hitközség biztosította az épü-

letet, az infrastrukturális költségeket: villanyt, gázt, fűtést, takarítást stb. Amikor megérkeztem Magyarországra, az izraeli társintézmény egyik percről a másikra beszüntette az ilyen jellegű segítséget, egyetlen szolgáltatás kivételével, amelyet már korábban is nyújtott, s a mai napig nyújt: majdnem minden évben a második, illetve harmadéves hallgatókat kivitetik egy szemeszterre Izraelbe, és Jeruzsálemben oktatásban részesítik. A Pedagógium akkor is része volt az Országos Rabbiképzőnek, de olyan önálló testként működött, amely kereste a helyét, és nem mindig találta meg egyértelműen. Földrajzilag itt volt, de nem volt szorosan integrálódva, mint most. Ahhoz, hogy egyetemmé váljon, újra kellett szervezni.

Három és fél éven keresztül zajlott a régi alapokat átgyúró, egyetemalapító munka. Kiválasztottam azokat az embereket, akikről úgy gondoltam, együtt tudok dolgozni velük egy olyan magyarországi zsidó felsőoktatási intézmény megteremtésében, amely már a következő évszázadnak vagy évezrednek szól. Mint egykor gyakorló rabbi, pontosan ismerem a magyarországi zsidóság helyét és helyzetét. Azt próbáltam felmérni, mi az a hiátus, amelyet valami módon be kell tölteni, és kik azok a személyek, akiket az én elképzelésem szerint ennek az ügynek meg tudok nyerni.

A rabbiképzésen túl a kántorképzés tűnt a leg sürgetőbbnek. A liturgiátörténeti ismeretanyag hiánya. Felnőtt emberek szinte semmit nem tudnak a zsidóságról, miközben érzelmileg elkötelezettek iránta. Tehát azoknak kell egyetemi szinten adni valamit a Jiddischkeitből, akik szakemberek lehetnek. Amikor ide jöttem, már öt-hat éve működött ez a képzés. Sikertült pár év alatt valamelyest a feljavítani, hogy megfelelő emberek megfelelő posztokra kerülhessenek.

Rá kellett jönnöm, hogy ma egészen minimális a szakképzett zsidó értelmiségi. Minden nyomorúságnak a fő oka: a holokauszt, de nagyon sokan meghaltak az elmúlt években, évtizedekben is, és sokan alijáztak vagy kivándoroltak. Az utánpótlás-képződés nem történt meg. Döbbenetes, milyen hiányunk van tóraolvasókban és kántorokban – akik rabbi híján le tudnak vezetni egy istentiszteletet. Budapesten sincs elég ember, de ez a hiány a legégetőbb az olyan városokban, mint Székesfehérvár, Szombathely, Vác, ahol vannak közösségek, de nincs, aki vallási alapon össze tudná fogni őket. Esetleg van, aki szervez programokat, de nem tudja megtölteni

őket vallási tartalommal. Márpedig a galutban vallási tartalom nélkül zsidó közösséget nem lehet fenntartani. Ebből a felismerésből hirdetem meg a liturgiátörténet szakot – amely megítélésem szerint a legsikeresebb szakunk. Ma hatvan hallgatója van, háromnegyedük vidéki. Debrecentől Győr és Szombathelytől Szegedig. Néha egészen kis közösségekből valók. Például Bonyhádról jött egy kislány, Szegeden tanul az egyetemen, hallott a kezdeményezésünkről, s azt gondolta, megtanulja azt, amit itt lehet, s amikor visszamegy a szülővárosába, megpróbálja a közösséget újraszervezni. Vagy: Vácról, ahol már volt közösség, de nem volt, aki vezesse. Delegáltak két fiatalembert, akik most második éve tanulnak, és már rendszeresen bonyolítanak le istentiszteleteket, hanukai és purimi programokat. Székesfehérváron ma, megítélésem szerint, nyolcvan-száz zsidó él, akinek igénye van a vallási életre. Nem volt rabbijuk, se kántoruk. Felhívásomra három ember jelentkezett: ketten közülük egy év után objektív okok miatt kimaradtak, a harmadik viszont, Vencel Gyuri az általunk tanított imarend alapján rendszeresen levezeti a péntek esti istentiszteletet. A szomszédos Baracskán igény mutatkozott arra, hogy vallási alapon foglalkozzanak az ott fogva tartott zsidó elítéltekkel, azóta péntek délután ott is tart istentiszteletet. Szombathelyen, Nyíregyházán is egy-egy hallgatónk vezeti le rendszeresen a péntek esti istentiszteletet. Miskolcon Ragutzki Gábor segíti az ottani nagyon idős – Isten adjon hosszú életet neki –, Spitzer Miksa főkántort. Állandóan küldünk kántorjelöltet Szegedre, Pécsre, Kecskemétre, Nagykovácsra is. Erdélyből egy fiatalember tanul nálunk, és ketten a szlovákiai Komárnóból, akik szintén tartanak istentiszteletet.

Hasonló hiányt pótolnak a judaisztikatanárok. Talmud-tórát vezetnek, a helybeli rabbinak segítenek tanítani, héber nyelvet oktatnak. Szociális munkás tanulóink kórházban, különböző szociális intézményekben, zsidó klubokban dolgoznak. Pár nappal ezelőtt készítettem egy felmérést a kollégáimmal: huszonkét olyan vidéki és budapesti közösség van, ahol hallgatónk rendszeresen betölt valamilyen vallási funkciót. Látván, hogy erre a liturgiátörténetre milyen nagy szükség van, meghívtam barátomat, Kármán Györgyöt, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola végzettjét, majd tanárát, hogy irányítsa a liturgia szakot. Kármán Gyuri ezt elvállalta, és felkérésemre összerendezte

a jegyzetanyagát a neológ zsinagógák zenei motívumkincséről, amit nemrégiben két kötetben megjelentettünk. Őt régóta ismerem, talán harminchárom év, rabbiképzős koromból, hiszen már akkor is ehhez az intézethez kötődött, ő orgonált a zsinagógánkban. Apja a szegedi cionista mozgalom kezdeményezője volt, és még a Löw Immánuel alapította elemi iskolába járt. A tanszéken az elméleti tárgyakat tanító tanárokon kívül őt gyakorló kántor – Klein Ervin, Fekete László, Tímár Károly, Doff Imre és Kerekes Béla – adja át a tudását. Frigyesi Judit, a Bar Ilan Egyetem liturgia tanszékének professzora rendszeresen visszatérő vendégtanárunk.

A Rabbiképzőben a mi életünkben rendkívül fontos szerepe volt a vallásbölcselet és a történelem oktatásának. Úgy gondoltam, hogy szükség volna egy ilyen stúdiumokat összefoglaló tanszékre. Így nyertem meg a történelem tanszék élére Haraszi Györgyöt, hiszen rögtön személyekben kezdtem el gondolkodni. Harasztit annak idején a Wesselényi utcai iskola élére másokkal együtt én ajánlottam – kiváló szakembernek tartottam a mai napig. Egyértelmű, hogy a holokaustt oktatása milyen központi probléma Magyarországon. A legjobb holokaustt-szakemberünknek, Karsai Lászlónak még Erecből írtam, hogy nem volna-e kedve az általam vezetett intézményben tanítani. Karsai édesapja intézetünkben szerzett rabbidiplomát. Még mielőtt alijáztunk volna, jó szakmai kapcsolatban voltunk, és konzultáltam a fiatal Karsaival is. Staller Tamással is még Izraelből vettem föl a kapcsolatot, és hívtam meg vallásbölcseletet tanítani az intézetünkbe. Stallert még a Geyer-csoportból ismertem Budáról, az 1960-as évekből, kapcsolatunk mindvégig megmaradt. Iskolateremtő, kiváló tudós, ma ő a Rabbiképző Zsidó Egyetem rektorhelyettese, doktori programunk patrónusa. Olaszországból hívtam vissza.

Tehát a tanári kar nagy része azokból a zsidó értelmiségiekből rekrutálódott, akik a régi rendszerben is nyitottak voltak a zsidóságra. A hetvenes évek legvégén Ungvári Tamás rendszeresen eljött a budai zsinagógába előadást tartani, az ő neve is szóba került. Lichtmann Tamásnak, aki művelődéstörténetet tanít nálunk – s máskülönbén a debreceni KLTE Német Tanszékének a vezetője – a két gyereket én tanítottam Budán a talmudtórán. Bence György az egyetlen, akit korábban nem ismertem. Ő jelentkezett nálam, amikor

hallott róla, hogy zsidó egyetemet szeretnének létrehozni. Írt egy nagyon kedves hangú levelet, hogy szívesen részt venne ebben a munkában.

*

Hogyan épül fel az egyetemi struktúránk? Öt tanszék és a nyelvi lektorátus ad helyet a mintegy ötven tanárunknak. A rabbinikus tudományok fakultás részei: a rabbiképző, a kántorképző és a liturgiátörténet előadói szak. A rabbinikus tudományok fakultás az MA-diploma megszerzésére jogosít, a másik fakultáson pedig tanárképzés folyik. Ezen belül szakok különülnek el. A főiskolai fakultásnak van judaisztikai tanárt képző és szociális munkás szaka. S mindezen kívül vagy mellett önálló szakként működő zsidó művelődéstörténet tanszékünk is van, amely posztgraduális képző, ahová csak olyan hallgatót veszünk fel, aki már legalább a BA-fokozatot megszerezte. Itt a hallgatók elmélyülhetnek a zsidó filozófiának, filozófiatörténetnek, a zsidóság eszmetörténetének és ezenkívül a magyarországi zsidóság művelődéstörténetének az összességében és részleteiben. Ez a műhely alkalmas a leginkább, hogy kapcsolatot teremtsen a magyar zsidóság és az egyetemes magyar kultúra között.

Az intézet életében a *Sulchan Aruch*nak meghatározó szerepe volt és van, hiszen mindenekelőtt, -felett a leglényegesebb feladatunk, hogy vallástudományi egyetemként közelítsünk a hithez, a zsidóság hitéhez. Mi zsidó vallástudományi intézmény vagyunk. S itt minden egyes szónak megvan a maga helyi értéke: a zsidónak, a vallásnak is és a tudománynak is. A vallástudomány összességéből alakul ki az a *Sulchan Aruch* bázisán és a hiten alapuló és a magyar klasszikus neológ zsidó hagyományokat továbbvivő szellemi centrum: a mai zsidó egyetem.

Az intézetben sikerült egy olyan szervezéstechnikai átalakítást végrehajtani, amely a két épületet összeköti. Ennek eredményeképpen létrejött az egyik büszkeségünk, a nyelvi lektorátus által működtetett, tizennyolc egységből álló hipermodern nyelvi laboratórium, ahol audiovizuális eszközökkel dolgozunk. Hét nyelvet tanítunk, köztük három élő nyelvet. Természetesen a modern héber dominál, heti nyolc órában, aztán az angol és a jiddis. Ezt az elmúlt évben Szabó Vera tanította, akivel a kapcsolatom onnan ered, hogy édesapja, Szabó László, nemzetközi nagymester sakkozó volt – én

is sakkoztam egy kicsit. Négy holt nyelvet, a bibliai hébert, arameust, görögöt és latint is oktattunk. Ez utóbbi kettő a *Septuaginta*, tehát a *Tóra* görög fordítása, és a *Vulgata*, tehát a latin fordítása miatt fontos. A judaisztikatanárok és a rabbijelöltek veszik föl a legtöbb héberórát. Alacsonyabb óraszámokban tanulnak a szociális munkások, a liturgia szakosok és a kántor szakosok, de még a művelődéstörténeten is tanítjuk, hiszen a modern zsidó lingua francának a hébernek kell lennie a jövő évezredben. Magyarországon egy évtizede még alig beszéltek héberül, ma, hála a három középiskolánknak és az intézetnek, a héberül tudók száma több százra tehető. Az angol csak az első két évben kötelező. A jiddis fakultatív.

A másik meghatározó háttérintézményünk a Módszertani Központ, amelyet egy izraeli kollegiánánk, Nomi Spitzer alapított, most Sommer László vezeti és fejlesztette tovább. Tekintélyes szakmai ismereteket halmozott föl, s az egész ország zsidó vonatkozású módszertani kérdéseire hiteles választ tud adni. A judaisztikatanárok és rabbijelöltek itt sajátítják el a továbbadás, azaz a pedagógia módszereit. Különböző zsidó intézményekben hospitálnak. A Lauder Iskolában, az Amerikai Alapítványi Iskolában, a Scheiber Sándor tanintézetben, az ortodox és a lubavicsi óvodában, a Zsidó Múzeumban, vidéki talmud-tórákban és hitközségekben, és más intézményekben, ahol szívesen látják őket, s ahová esetleg később is kötődhetnek. A Módszertani Központ feladata az anyaggyűjtés: hogyan és miképpen tudunk módszertani segédleteket adni óvónőknek, zsidó elemiben, középiskolában dolgozóknak, illetve olyan állami státusban lévő iskoláknak, amelyek éppen valamelyik területre kíváncsiak. Pár héttel ezelőtt Pokorni Zoltán oktatási miniszter elrendelte, hogy az iskolákban meg kell emlékezni a holokausztról. Több vidéki iskolából a mi módszertani központunkhoz fordultak, hogy milyen segédanyagokat tudunk ajánlani nekik.

A könyvtárunk az itteni szellemi munka leglényegesebb eleme: most áll rekonstrukció alatt: új körülmények között és technológiai feltételek mellett folyamatosan próbálja rendezni sorait. Ehhez három dolog kell, amint Montecuccoli mondotta volt: a pénz, pénz, pénznek az első része már megvan, most már csak a második és harmadik részt kell megszereznünk. A világ egyik leggazdagabb hebraika- és judaikagyűjteményét halmozták föl itt az elődeink.

Az intézmény alapítója, fenntartója a MAZSIHISZ. A szervezeti szabályzatunk egyértelműen kimondja, hogy az egyetem pedagógiai autonómiát élvez. Meghatározott költségvetés szerint élünk, amire mi teszünk javaslatot. A MAZSIHISZ közgyűlése vagy jóváhagyja, vagy sem. Ha jóváhagyja, a szerint az összeg szerint élünk, ha nem, igyekszünk ügyeskedni. Nem snorrolunk, hanem megpróbálunk átszervezéssel segíteni magunkon. Például ha nincs elég pénz, két csoportot tanítunk egyszerre. Természetesen a pénz a mi megítélésünk szerint soha nem elegendő. Úgy érezzük, hogy a magyar zsidóság legfelső szintű vezetésének elsődleges feladata és eminens érdeke, hogy az egyetlen felsőoktatási intézményét kiemelten kezelje.

Nehezen tudjuk az intézményt működtetni, mert két régi épületben vagyunk, amelyet most renováltak ugyan, de állandóan előjönnek kisebb-nagyobb hibák, amelyek mind pénzt emésztenek. De ezekkel a gondokkal nem állunk egyedül: hasonló anyagi problémákkal küzd bármelyik más felsőoktatási intézmény is az országban. Tavaly negyvenmillió forint volt a költségvetésünk. Ebből körülbelül tizennyolcmillió körül adott az állam, és huszonketőt állt a MAZSIHISZ.

Három izraeli egyetemi állást, biztos pozíciót, a családot – a lányomat, a fiamat és az unokámat – hagytam ott, hogy Magyarországon a lehetőségeimhez és kicsinyke tehetségemhez képest megpróbáljak hozzájárulni a zsidó élet (nem csak az oktatás) újbóli megerősödéséhez. Ezért viselem el zokszó nélkül, hogy nincs saját zsinagógám. Úgy gondolom, hogy itt nekem feladatom van. S ezt a feladatot, amit rám bízott a sors, vagy ha úgy tesszük, az Örökkévaló, be kell teljesítenem. Amikor a rabbivizsgán túljutottam, megkérdeztem Scheibert, milyen héber szöveget írjak mottóul az avatásomra kiküldendő meghívóra. Azt javasolta: „Jirát Hásém résit dáát”, ami annyit jelent magyarul: „A tudás alapja az istenfélelem.” Az istenhit. Ez az egyetem két dolgot szeretne adni: istenfélelmet s vallási műveltséget, azaz a legösszetettebb értelemben vett tudást.

Természetesen megfogalmazódnak bennem kételemek. Gyakran borzasztóan szomorú, lesújtó helyszíneken járok, és döbbenetes kép rajzolódik ki előttem. Fájdalmas. Néha sírni tudnék a tehetetlenségtől, a múlt vagy éppen a jelen miatt. Vergődöm a kételemek között, amikor eladott zsinagógákat, egykori zsidó közösségi épületeket látok. Jobb eset-

ben múzeumok, könyvtárak, hangversenytermek költöztek a falaik közé, rosszabb esetben bútorraktárak vagy éppen vívóterem. Azonban tudásom alapját az istenfélelem adja. Ez adott erőt, amikor nagyon nehéz volt zsidónak lenni: akár Szegeden, akár Budán, Újpesten vagy a Dohány utcai zsinagógában. Ez a hit éltetett és adott tápot az optimizmusomnak, amikor Scud-rakéták hullottak Izraelre. Ez a hit adott erőt, amikor nemegyszer meghurcolták a nevemet. Ez a hit sarkall: tovább, tovább, tovább. Nem akarok hurráoptimistának látszani, de az utolsó két évtizedben úgy élem meg: az a bizonyos pohár nem félig üres, hanem félig tele van. Nem ennek a beszélgetésnek a témája a holokauszt. De azért ne felejtjük el, hogy mindennek a hátterében ott áll a hatszázezer magyar zsidó elpusztítása.

Aki ma zsidó akar lenni Magyarországon, azt ebben senki nem akadályozhatja meg. A rendszer-váltás előtt a mi generációnk átélte, hogy ha tudományos vagy szellemi pályán akar mozogni, vallásos emberként nehezen tud a maga helyére kerülni. Megmaradhatott vallásos embernek, csak éppen karriert nem tudott befutni, s ez választás elé állította. Ma ez a dilemma nem merül föl: aki zsidó akar lenni, bármilyen – vallási, kulturális, népi – alapon, szabadon teheti. A hiba valahol máshol van. A kérdés, hogy hol. Miért nem járnak többen zsinagógába, mint húsz vagy harminc évvel ezelőtt? Sőt kevesebben járnak. Szembe kell nézni a valósággal. A szociológiai összefüggések azt mondatják velem, hogy ott van egyszer a soá a maga sok százezer mártírjával, utána ott van az ötvenes–nyolcvanas évek fojtó csendje, amely azt eredményezte, hogy felnőtt egy-két, de akár három generáció is, amely kiszakadt a hagyományaiból.

– *A holokauszt és ami utána következett nem okozott-e olyan mérvű szakadást, ami lebetetlenné teszi a hagyomány szerves folytatását? Az úgynevezett zsidó reneszánsz, amikor örültünk, hogy szabad zsidónak lenni, nem volt-e megalapozatlan ábránd a halott föltámasztásáról? Hiszen maga a magyar társadalom is kettészakadt, és a soá után elomladékosodott zsidóproblémát nem tudja megtámasztani, kitérgetni. Mi most a magyar zsidó történelem egyik legfontosabb helyén ülünk. Ezen az intézményen sok múlik, hogy a magyar zsidó történelem folytatódik vagy sem. A szabadság arra is fényt vetett, hogy a soá mit pusztított el. Ennek a tudatában van-e remény mégis a folytatásra? S itt felteszem a még provokatívabb kérdést.*

Ebből az interjúból is kiviláglik, milyen tudással jöttél te és a társaid is e falak közé. És még a batvanas–betvenes években is milyen színvonalú erők tanítottak itt. Én belátom, hogy neked ezt az iskolát kifelé, velem szemben is képviselned kell: el kell adnod. De erre a kérdésre szeretném, ha válaszolnál. A Bacher Vilmostól Scheiber Sándorig tartó lánc ismeretében ebből az örületoz műusz-ból föl lehet-e jönni legalább arra a nivóra, ahol te kezdted? Mert az ebben való hit nélkül nem érdemes. S ebben a kérdésben az a kétely is meghúzódik, hogy folytatható-e a magyar zsidó történelem. Mert egy adott színvonal alatt nem érdemes.

– Én abban hiszek, hogy nekem nincs választási lehetőségem: menjek-e Ninivébe, vagy ne menjek. Nekem Ninivébe kell mennem. Hogy eljutok-e oda, erre semmi garancia nincs. Komoly kételyeim voltak és vannak. Az, hogy a gyerekeim Izraelben élnek, ez az ideológiai meggyőződésemen túlmenően, az egyik kételyem forrása. Magyarországon lesz-e zsidó jövő, ezt nincs ember, aki megmondja. Hogy hogyan legyen, s hogyan próbáljuk meg, fogalmazzunk meg most egy olyan kérdést, amit számos alkalommal Erecben már megfogalmaztak, szabad-e, lehet-e, kell-e a galutot építeni? Ez nagyon nagy kérdés. Az én véleményem: nemcsak szabad, hanem kell is. Én úgy gondolom, hogy szellem nélkül teljes mértékben elvész a zsidóság, totálisan asszimilálódik, s az asszimilációt most a szó legnegatívabb értelmében, a nyomtalan felszívódás értelmében értem. Ott maradnak a múzeumok vagy a temetők. Az antiszemitizmus nem az én kérdésem, az a magyar társadalom összességének a problémája. Az antiszemitizmus volt, van és lesz, azt nem lehet megváltoztatni. Egyet igen, hogy legyen-e zsidóság, vagy ne legyen. S ha igen, milyen szellemiséget képviseljen? 1940-tól 1990-ig ötven év kiesett a magyarországi zsidóság életéből, noha nem nyomtalanul. A soában és a soá utáni évtizedekben is voltak kísérletek, volt akarat, nem is kevés, amely próbálta fenntartani a zsidó életet. Mindig volt egy réteg, amely otthonról hozta magával a zsidóság iránti elkötelezettséget, tudást és a hagyományt. A probléma lényege, hogy most nincs. Alig találunk családot, ahol a nagypapa le tudja vezetni a széderestét. Ma az unoka próbálja megtanítani a nagypapának a pészahi rendet. Egy zsinagógában, ahol magam is jelen voltam egy bár micván, az avatandó fiúval az ötvenhárom éves apja és hetvenhárom éves nagypapa is először állt a Tóra előtt. Döbbenetes és megvilágító jelenet volt

számomra. Nem tudom, hogy a következő sábesz-kor elmennek-e a zsinagógába. Régen a nagypapától lehetett tanulni. Ma nincs kitől. Ez a probléma veleje. A mi feladatunk, a Rabbiképző Zsidó Egyletemé, de minden pedagógiai intézményé, legyen az ortodox irányzatú, mint a Wesselényi utcai, legyen a zsidó kultúrát mint központi elvet sajátjának valló, mint a Lauder Iskola, mint a neológ zsidó hagyományokat átörökítő Scheiber Sándor Gimnázium, hogy mindenütt hallatsszék a Tóra. A Tóra a szó szoros és átvitt értelmében. Megint legyenek tanházak, megint legyenek zsidó szellemi műhelyek. Ha ezt a feladatot betöltjük, előbb-utóbb a zsidó tradíció újból feléled. A szokásokat fel tudjuk támasztani, az embereket nem. A zsidóságot nem hiszem, hogy fel tudjuk támasztani, a szokásokat fel lehet. A szokásokat meg lehet tölteni újabb tartalommal. Ahogy a vicc mondta: van a háromnapos zsidó, van két- és egynapos... Ma is vannak háromnapos zsidók, nem biztos, hogy épp jom kippurkor. A mai zsidó értelmiségnek szembe kell néznie azzal, hogy a háromnapos zsidóval szemben lassan kezd majd kijönni a háromórás zsidó, aki egy évben csak három órát szentel a zsidóságának, az összes többit majd a külvilág szenteli neki.

Az ide jelentkező diákok felkészültségéről nincs mit mondani – amikor bejönnek, nem tudnak semmit. Vagy egészen minimálisat. Olyan hallgatóm az elmúlt három évben, amióta itt vagyok, aki úgy mond vallásos családból jött volna, egyetlenegy sincs. Hallgatóink kilencven százaléka tizenhét-tizennyolc éves korában tudta meg, hogy zsidó. Keresik önmagukat, a gyökereiket, a családjukat, a múltjukat, az azonosságukat. Ezért jönnek ide. Ami az egyik oldalon nagy hátrány, a másik oldalon előny. Valóban nem rendelkeznek a minimális információval sem, amit egy átlag zsidó családban kapniuk kellett volna, ugyanakkor épp emiatt óriási bennük a tudásvágy. Ez a lelkesedés eltart egy-két évig, utána általában helyükre rázódnak. Vagy megkapják azt, ami a lelki igényük, és akkor tudják, hogy ez a pálya megfelel nekik, vagy lemorzsolódnak, nem is ritkán, és elmennek az élet más területére, de azt az egy évet, amit itt töltöttek, nem felejtik el. Ezek a fiatalemberek érzelmileg és tudás szempontjából szeretnének elköteleződni a zsidóság irányában. Az egyetem elsődleges célja ugyan a szakemberképzés, de akkor is betöltjük hivatásunkat, ha olyan embereket adunk a magyar társadalom összességének vagy a magyar zsidóság-

nak, akik a nálunk szerzett információ és tudás birtokában lesznek újságírók, művészettörténészek, mérnökök, fizikusok vagy munkások, vagy bármilyen más szakemberek, de a tudatukban ott van már az az egy-két éves zsidó egyetemi múlt, amely talán helyettesítheti a gyerekkorban kimaradt élményeket.

Akik itt tanítanak, azok már nem keresik, azok már megtalálták önmagukat. Ők azokat a tudományterületeket keresik, amelyben újat lehet mondani. Ha vékony is, de már kialakult egy kis spirituális mag, amely részint tanít, tehát egyetemi, középiskolai, általános iskolai oktatókból áll, de vannak olyanok is, akik beépülnek az izraeli-magyar kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokba. Felhasználják héber nyelvtudásukat, zsidó felkészültségüket. Egy hallgatónk Prágában, az egykori gettó területén idegenvezető, megnyert egy nemzetközi pályázatot, mert ő tudott a legjobban héberül a jelentkezők közül. Nem egy végzettünk dolgozik

Németországban, az Egyesült Államokban, Izraelben pedagógusként, illetve vannak hallgatóink, akik a MALEV-től kezdve az El-Alon keresztül, az izraeli nagykövetségen és különböző gazdasági vállalkozásoknál fordítóként, tolmácsként, közvetítőként állják meg a helyüket.

Hogyan tudjuk a hagyományt feléleszteni, megismertetni és megszerettetni, ebben az információ-robbanásban hogyan tudjuk ezeket a klasszikus értékeket átadni úgy, hogy ma is aktuálisak legyenek? Ez a magyarországi zsidóság fennmaradásának a jövője. Ha ez sikerül, akkor valamit át tudunk adni. Akkor lesz újból kinek kérdezni. Ma abban az állapotban élünk, hogy a széderestén a magyar zsidóság kérdezni sem tud. Talán van egy olyan fogalom, ami ennél is kevesebb: nincs is, aki kérdezzen. Ennél valamivel jobb a helyzet. A mindenkori közösségi, hitközségi vagy attól független vezetés felelőssége, hogy milyen energiát, erőt, lehetőséget táplál bele a szellemiek feltámasztásába.

Schiller OPEL

Magyarország legnagyobb Opel márkakereskedésében várjuk Önt.

Autószalonunkban:

- Új és használt Opel gépkocsik teljes típusválasztékát kínáljuk, a Corsától az Omegáig.
- A legkedvezőbb részletfizetési lehetőségeket és vállalkozóknak tartós bérletet ajánlunk.
- Használt gépkocsiját beszámítjuk az autó vételárába új, vagy fiatalabb használt autó vásárlásakor.

Közép-Európa legnagyobb és legmodernebb Opel márkaszervizében:

- Autójához teljes körű márkaszervizt biztosítunk.
 - Garanciális és garanciaidőn túli javításokat végzünk, a leggyorsabb, helyben történő biztosítási kárügyintézésel várjuk.
 - Karosszéria javításokat vállalunk, rövid határidővel.
 - Legújabb szolgáltatásunk: „Este hozza, reggel viszi!”
- Ha az autóját este 6-ig javításra behozza hozzánk, azt másnap reggel készen elviheti.

Alkatrész üzletünkben:

- Eredeti gyári alkatrészek teljes választékát kínáljuk.
- Felszerelési cikkeket vásárolhat (tetőcsomagtartó, sílécstartó, biztonsági gyerekülés, stb.).

JÖJJÖN ÉS KÉRDEZZEN! AMI NEM KÉRDÉS: OPELT SCHILLERTŐL!

Márkakereskedés, márkaszerviz: Budapest XIII., Váci út 113. Tel.: 452-1100, 452-1111
 Használtautó telep: Budapest XIII., Dráva u. 17. Tel.: 320-0166, 340-1553
 Karosszéria műhely: Budapest XIII., Fáy u. 43. Tel.: 349-0738

